

Явор Гърдев Стефанов - НГДЕК "Св.Константин Кирил-Философ"

За олимпиадата по философия

Общото и различното в Киренайския
хедонизъм и Епикурейската етика.
Удоволствието през погледа на
Негова Божествена Милост А.Ч.Бха-
ктиведанта Свами Прабхупада.
Има ли нещо общо в елинските и
индийските възгледи за висшето
блаженство

Атеист ли е Епикур?!

Дълги години Епикур бе известен предимно като "човекът, успял да преодолее предразсъдъците на времето си", "превъзмогнал примитивизма" и "успял да достигне до материалистическите идеи преди повече от две хилядолетия". Естествена последица от тези "страхотни" заслуги беше да не се обръща кой знае какво внимание на неговата етика, като нещо по-несъществено. И така, за хората, помаяли се из дебрите на социалистическото средно образование, Епикур беше един от древните философи/едва ли не античен предтеча на най-прогресивната научна теория/, материалист-атомист, а според "Философски речник"-изд. Партиздат-София '85г; той е бил дори атеист. Докато с характеристики като материалист и атомист съм напълно съгласен, то съвсем не мога да се съглася с употребата на понятието "атеист", отнесено към личността на Епикур. Истинността на такава характеристика е най-малко спорна. Наистина философът отрича традиционните елински божества, както той ги нарича "боговете на тъпата" и се опитва да обясни природните явления, абстрахирайки се от митологичните представи, но това не означава, че той отхвърля изцяло идеята за съществуването на божества. В писмото си до Меноний той пише: "Преди всичко вярвай, че божеството е едно безсмъртно същество, понеже тази обща представа за божеството е била внедрена поначало в съзнанието на човека. И не свързвай с тази представа нищо, което е чуждо на нейното безсмъртие или пък което не хармонира с нейното блаженство, а си мисли за божеството всичко онова, което може да запази блаженството, съчетано с безсмъртие. Защото има богове, тяхното съществуване се откроява за нашето познание". За да се разбере дали Епи-

кур е бил атеист трябва да се уточни и какъв смисъл би трябвало да се влага в това понятие. Ако под "атеизъм" разбираме отричането на съществуването на свръхестествени сили, богове /*θεοί*/, то Епикур положително не е атеист, защото смята, че богове съществуват и те обитават пространство, определено от него като междусветовно. Друг е въпросът, че тези богове нямат пряко отношение към природата и живота на хората.

Възможна е обаче и друга /чисто езикова/ трактовка на понятието атеизъм /*ἀθεϊσμός*/ просто като опозиция на понятието теизъм /*θεϊσμός*/. В случай, че приемем значението на атеизъм, като просто не-теизъм, то Епикур би могъл да попадне в категорията "атеисти", защото теизмът - много по-късно учение, утвърждава непосредственото участие на свръхестествената сила в световните процеси, а Епикур отрича подобно участие. Но според същият този ~~дан~~ "Философски речник" атеизмът е система от възгледи "отричащи вярата в свръхестественото; отричане на всякаква религия", следователно е понятие, което носи много по-обобщаващ смисъл от чистото противодействие на теизма. И тъй като е прието с думата атеист да се обозначава онзи, чието съзнание и разсъдък отхвърлят идеята за божеството, като неоснователна и възприемат вярата в бог и осъществяването на някакъв култ, като лишени от смисъл неща, то трябва да се признае, че Епикур няма атеистични възгледи. А що се отнася до статията за философа във "Философски речник", тя вероятно е плод на до скорошното силно влияние на левичарската идеология в българската наука, което често води до изкуствено насилване на нещата.

Епикурейски етически принципи

Тъй като смятам епикурейската етика за не по-малко интересна от физиката ~~му~~, сега ще се опитам да очертая някои нейни основни положения. Епикур, базирайки се на идеите си, утвърждаващи материалната субстанция, отхвърля идеята за безсмъртието на душата, твърдейки, че "нищо безтелесно, освен пустотата не може да се счита за самостоятелно, а пустотата нито може да действа, нито пък на нея може да й се въздейства". Според Аенций Епикур е смятал, че душата е смес от четири елемента: огън, въздух, вятър и безименен елемент, който поражда чувствата, като доминиращ е четвъртият елемент. Именно той е господар на тялото, тъй като владее неговата чувствителност. Душата и тялото са неразривно свързани и не могат да съществуват самостоятелно и всички движения на душата се обуславят от състоянията на тялото. Според Епикур със смъртта на тялото настъпва и смъртта на душата, която се разсейва и избледнява заедно с разложението на организма. В писмото на философа до Менойкей се казва: "Свикни с мисълта, че смъртта няма никакво отношение към нас, понеже всяко зло се съдържа в усеща-

нията, а смъртта е лишние от усещания. Затова и правилното знание на онова, че смъртта няма никакво отношение към нас, прави смъртността на живота по-привлекателна, и то не за това, че това знание прибавя към нея неограничено количество време, а защото отстранява жадата за безсмъртие. "При такава позиция е естествено Епикур да твърди, че не се страхува от смъртта, тъй като логично би било човек да изпитва страх от неща, които биха му причинили страдание и лоши усещания, а смъртта не може да причини такива, тъй като след нейното настъпване усещания въобще липсват. Изхождайки от такива позиции философът развива своята етика, заради която още приживе е доста критикуван. Според сведенията на Диоген Лаерций най-зловни нападки срещу Епикур отправяли стоиците, чиито етични норми нямат нищо общо с неговите. Многобройните му врагове го обвинявали преди всичко в това, че във физиката си присвоявал атомистките идеи на Демокрит, а в етиката - учението на Аристип за удоволствието. Доколко е заимствал идеи от Аристиповия хедонизъм ще се опитам да изясня по-нататък.

Кой е Аристип?

Може би след Диоген Синопски, това е една от най-атрактивните фигури сред философите на Елада. Бил е ученик на Сократ, но в последствие е критикуван най-вече от сократистите. Със своя разгулен живот, с умението си да лавира и да се нагажда, да извлича полза от всичко и да се наслаждава на успехите си, той съвсем не оставял за себе си, че е "приятел на мъдростта" - *φιλόσοφος*. По-скоро изглеждало, че е приятел тъкмо на онова, от което бягат философите. Основоположник е на киренайската школа, където се развива хедонизмът или учението за удоволствието /от стрг/.

Прилики и отлики в ученията на Аристип и Епикур.

И Киренайците и епикурейците считат за несъмнено, че има две състояния на душата - страдание и удоволствие и също така, че естествено за човека е да се стреми към удоволствието, понеже то му създава приятно усещане и да се опитва да отстранява страданието, тъй като то е неприятно. Философите от Аристиповата школа посочват като своя крайна цел - удоволствието, а като щастие определят съвкупността от минали, настоящи и бъдещи наслади. Те посочват и пътя, по който е възможно постигането на такова щастие - постоянният стремеж към частното удоволствие. Гръцката дума *ἡδονή*, с която киренайците означават своята крайна цел освен общото си значение "удоволствие, наслада" носи и по-конкретни значения: 4 "радост, чувствена наслада,

телесна наслада", а също и съвсем конкретното "сладострастие". Теорията на Аристип използва понятието именно в това ^к конкретизирано значение, докато Епикур влага по-обобщаващо значение в понятието. За това може да се съди по характеристиките, които той дава на удоволствието. За него то присъства навсякъде, където не присъства болката. Според Епикур нямамеждинни състояния; човек изпитва или болка или наслада, докато киренайците споменават за съществуването на промеждутъчни състояния, за които е характерно отсъствието и на удоволствие и на страдание. Диоген Лаерций споменава, че в Аристиповото учение се отдава по-голямо значение на телесното, отколкото на душевното удоволствие. Това потвърждава тезата, че Аристип и Епикур не влагат един и същ смисъл в понятието *ἡδονή*. За киренайците то е реализация на *libido carnalis* и стремежът към него е провокиран от зова на плътта, а за епикурейците то няма конкретно измерение и индикатор за липсата му може да бъде само наличието на болка. Аристиповото *ἡδονή* е лесно обяснимо, докато Епикур като че ли бяга от точно дефиниране, вероятно съзнавайки, че такова не би било издържано. В една от характеристиките си за насладата, Епикур, опитвайки се да опише средствата за постигането на удоволствие, казва, че не може да се изпита чистото наслаждение без да се изучава природата. Тази позиция вече отдалечава възгледите му от тези на киренайците. Определянето на интелектуалните занимания като едно от средствата за постигане на душевна наслада е вече крачка напред от Аристиповия възглед. Дори киренайците явно не попадат в категорията на тези, които биха могли да изпитат епикурейското наслаждение поради факта, че те не се занимавали с природните тайни и отричали необходимостта от изучаването на физика, защото смятали за явно, че в нея не може да се вникне. Този им скептичен възглед и ограничаването им само в сферата на етиката поставят рамки, при наличието на които според епикурейците е невъзможно да се изпита пълното удоволствие.

Надскачайки представата на киренайците за щастие, като сбор на множество частни удоволствия, Епикур изгражда своя представа за него, според която то намира израз в онова състояние на безметежност, при което болката е изцяло отстранена. Това е състоянието на блаженство на мъдрия човек, което ^{той} ~~свободно~~ наричат *εὐδαιμονία*. В определянето на щастиято при киренайците се забелязва една опростителска тенденция. Разграничавайки щастиято от крайната цел, те фиксират чувственото телесно удоволствие като такава крайна цел и твърдят, че човек би трябвало да се стреми към щастиято не заради самото него, а заради частните удоволствия. Именно затова Аристиповото учение може да се определи като "краен хедонизъм", тъй като удоволствието се превръща едновременно в смисъл и цел на живота, а следователно и в регу-

латор на поведението. Оттук цялата Аристипова теория се центрира около това понятие, което автоматично я ограничава. Нещо повече, в тази философска теория не е възможна кой знае каква вариативност, поради принципите, на които се гради. За киренайците част от Аристиповите твърдения са необорими и стават постулати, на които се опира хедонизма. Приемането на такива истини за абсолютни просто отрязва пътя на тази философия. Като че ли такъв култ към удоволствието би могъл да бъде житейска позиция и регулатор на поведението на дадена личност, но не и развиваща се философска материя. В това отношение епикурейската етика като че ли е доста по-свободна. У Епикур е силно застъпена идеята за и интелектуалното удоволствие и въобще за духовната наслада, на които Аристип отрежда незначителна роля. Реагирайки на упреците, че заимства идеи на киренайците, Епикур пише в писмото си ~~до~~ до Менойкей: "И тъй, когато казваме, че насадата /удоволствието/ е крайната цел, то ние нямаме предвид насадите на разврата и на грубата сетивност, както мислят някои невежи и противници на нашите възгледи или пък някои, които разбират неправилно нашето учение, а имаме предвид освобождаването на тялото от страдания и на душата от тревоги. Началото на всичко това и най-голямо благо е благоразумието." Такива етични стойности, като благо разумието не намират място в киренайския хедонизъм.

Тези две елински учения заемат мястото си в етическите достижения на един народ с естествен морал и природосъобразен начин на живот. Те не са обременени с някакъв догматичен подход и отразяват опита на човека да постигне съзвучие с природните закони, да намери най-естественият начин на съществуване, който да му донесе удовлетворение. Това са учения - плод на ценностна система, в която ценно-трално място заема човекът; ценностна система на хора, които устройват боговете според себе си, а не себе си според боговете. В подхода към обяснението на изворите на удоволствието проличава образа на първичната чувствена натура на елините, усета за природната красота и природното благо, към които се стреми човекът, за да постигне телесното и духовно блаженство, пълното удовлетворение от живота.

Удоволствието в Кришна-съзнанието

Интерпретацията на темата за блаженството в индийските философско-религиозни учения е съвсем различна. За да направя съпоставка със старогръцките теории ще използвам есето "Кришна, резервоар от удоволствие" на един от популярните съвременни гуру, тълкувател на ведическите текстове, с много трудове, посветени на Кришна-съзнанието - Бхактиведанта Свами. Неговата теория е коренно противоположна на плътския хедонизъм. Още в началото на есето си той твърди,

че всеки опит за постигане на удоволствие, който е базиран на материално схващане за живота е обречен на провал. Резултатът от подобно усилие би бил самозалъгване, което произтича от факта, че хората нямат информация относно реалното положение, при което могат да се наслаждават истински. Коренно различно е и отношението към тялото. Докато при елините то е неоспорима ценност, то индуистката традиция го възприема като затвор, който обвързва душата с материалния свят. Само по себе си то не представлява ценност и следователно посредством него не е възможно да се постигне истински ценното удоволствие. Насладите, които може да даде тялото са неизмеримо по-малки, дори жалки в сравнение с удоволствието, което постига чистата душа, необременена с нищо. Бхактиведанта обяснява тази чиста душа като истинската самоличност - това, което човек би трябвало да има предвид, казвайки "аз съм". Всичко друго явно попада в категорията "не съм", включително и тялото, което няма нищо общо с чистата душа. Вземайки предвид тези аргументи, хедонистните теории на гърците според йерархията на Бхактиведанта остават на нивото на материалното схващане и са твърде далеч от истинското удоволствие. За да се постигне последното, според Бхактиведанта трябва "да се издигнем на нивото на съзнанието, да действаме от това ниво и ако е възможно да се задържим на него". Тогава с тялото, респективно с материалното замърсяване ще бъде приключено и ще бъде възможно постигането на вечния духовен живот. Съзнанието трябва да бъде чисто, за да се осигури скъсването на връзките с материалните тела. Съдейки по възгледите на Бхактиведанта, елините са в плен на "фалшивото его", което според него е погрешното схващане за това, че "съм материя и съм продукт на този материален свят". Според него пълната свобода настъпва тогава, когато имайки духовно съзнание, се освобождаваме от обозначенията на материалния свят и установяваме постоянна връзка с върховния дух, Кришна. Бхактиведанта казва по този въпрос: "В трансценденталния свят няма разлики между Кришна и неговите проявления. Името Кришна, качеството - Кришна, думата Кришна са едно и ни удовлетворяват по един и същ начин". Удоволствието тук има съвсем различни измерения. То се търси в единението с Кришна-бог, идеята за който е пантеистична. Блаженството се постига, когато чистата душа - истинското его се слее с върховното съзнание - Кришна. Удоволствието се намира именно в тази пълнота и достатъчност, в устойчивото единство: "Кришна - това съчетание от звуци е трансцендентално. Кришна означава най-висше удоволствие."

Киренайският хедонизъм, епикурейската етика и учението за Кришна-съзнанието предлагат три различни гледни точки за философско осмисляне на естествената нужда от удоволствие и за посочване на пътищата за неговото постигане. Те утвърждават различни ценности, раз-

лично интерпретират щастieto. Първите две учения са органично свързани с европейския начин на мислене, докато Бхактиведанта /верен на индуистката традиция/ отправя своя поглед за намиране на удоволствието в трансценденталния свят - там, където смята, че се намират истинските измерения на всичко. Това са погледи на две различни култури и цивилизации върху онова, към което, признавайки си или не, всички ние се стремим - наслаждата и блаженството.

Изпосвана литература:

1. Философски речник - Партиздат, София 1985г.
/ползван с пълното съзнание, че е повече идеологически, отколкото научен труд/
2. Диоген Лаертский - "О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов" издательство "Мысль" - 1986г. - пълен превод
3. Диоген Лаерций - "Животът на философите" - изд. "Нар. култура" - София - 1985г.
4. Татьяна Гончарова - "Епикур" - Москва, "Молодая гвардия" - 1988г.
5. "Антична философия" - съставител проф. д-р. Ради Радев
ДИ "Наука и изкуство" - София - 1988г.
6. *Śrī Īśopaniṣad* - A.C. BHAKTIVEDANTA SWAMI PRABHUPADA
изд. "THE BHAKTIVEDANTA BOOK TRUST"
"Шри Исопанишад" - част от "Йаджур Веда", Отвъд раждането и смъртта и есета на Негова Божествена Милост А.Ч. Бхактиведанта Свами Прабхупада